

FITXA DE LA FOSSA COMUNA DE MONTUÏRI.

Municipi: Montuïri.

Indret: Cementiri municipal.

Fossa: Una fossa amb civils.

Tipologia: Probable.

Desapareguts: 4 persones identificades.

Investigació.- Bartomeu Garí Salleres.

FOSSA COMUNA DEL CEMENTERI MUNICIPAL DE MONTUÏRI

Bartomeu Garí Salleres.

1) Dades de la fossa.

1.1) Localització:

1.1.1-Geogràfica

- Illa: Mallorca
- Municipi: Montuïri
- Indret concret (topònim): Na Campana-Cementeri Municipal de Montuïri

1.1.2-Cartogràfica

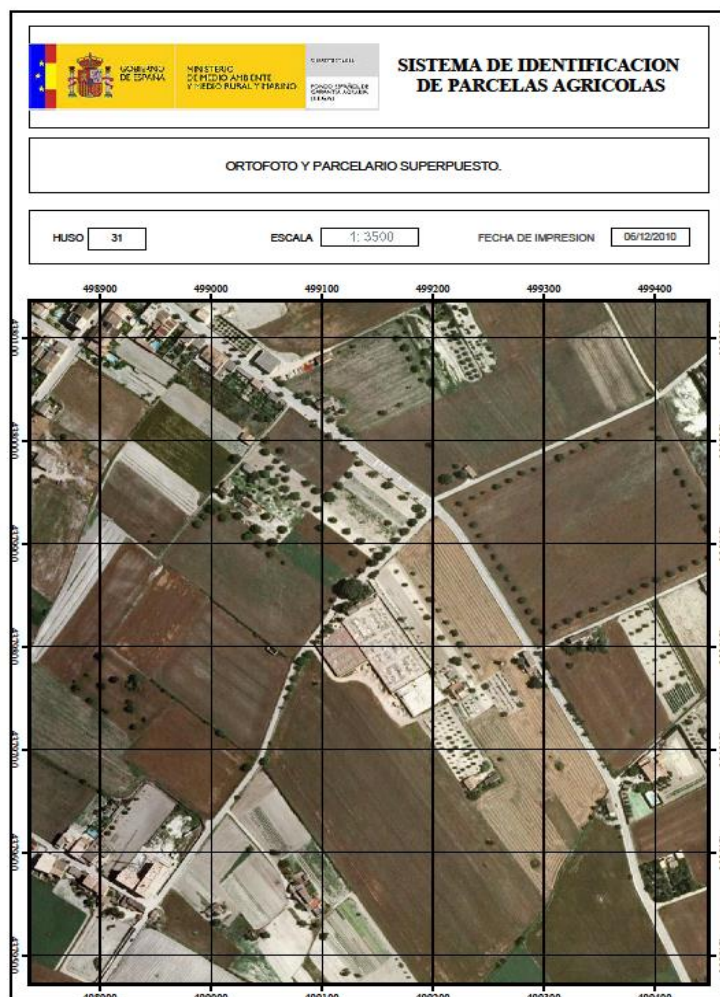

Fig. 1. Vista aèria actual del cementiri municipal de Montuïri (SIGPAC, ortofotos)

1·1·3-Propietat del terreny.- Els terrenys del cementiri municipal de Montuïri són de propietat municipal i pertanyen a l'Ajuntament de Montuïri. El Consistori és el responsable del seu manteniment i gestió.

1·1·4-Documentació gràfica i fotogràfica per a la ubicació i localització de la fossa comuna del cementiri municipal de Montuïri.-

Fig. 2. Fotografia vista aèria actual del cementiri municipal de Montuïri (IDEIB, SITIBSA, Govern de les Illes Balears, escala 1:1.000. Localització de la fossa (en vermell)

2·1·4·1) Proves documentals i testimonis orals

Fonts documentals i testimonials ens informen que a finals del mes d'octubre de 1936, quatre persones veïnes del municipi de Campos foren afusellades en el cementiri municipal de Montuïri. Aquestes execucions estan relacionades amb la repressió de la Guerra Civil espanyola (1936-1939). A la vegada constatarem l'existència d'una fossa comuna a l'interior de l'esmentat cementiri, on sembla foren inhumats els seus cadàvers.

Segons aquestes informacions la fossa comuna està situada a la part dreta de l'entrada principal del recinte del cementiri, davant la cotxera, molt a prop de l'accés a la darrera ampliació del cementiri municipal de Montuïri. Aquesta zona coincidiria amb l'espai utilitzat com a cementiri de dissidents en els anys 20-40 (vegeu fig. 3).

Fig. 3. Lloc on presumiblement es troba ubicada la fossa comuna. Al fons, cotxera municipal. En marró, situació de l'antiga paret de tancament. En vermell, lloc de la troballa de restes òssies.

a) Arxiu Municipal de Campos (AMC)

A la documentació de l'Arxiu Municipal de Campos, secció Registre Civil, tom XVII, hi trobam la inscripció de tres persones veïnes de la localitat de Campos que foren enterrades a una fossa comuna del cementeri de Montuïri.

Les persones inscrites són:

Miquel Mascaró Ballester. L'any 1975 es va expedir el seu certificat de defunció. Consta que va morir el 21 de gener de 1941 i s'indica que s'obria un expedient. En aquest, la data i lloc de defunció canvia. A l'expedient es certifica que Miquel Mascaró Ballester va morir el 30 d'octubre de 1936 a Montuïri. La causa de la seva mort són ferides rebudes per arma de foc.¹⁰⁸

Jaume Puig Puigserver. En el llibre de defuncions del Registre Civil de Campos, el 20 de desembre de 1940 s'inscriu la defunció de Jaume Puig Puigserver. En aquest document s'indica que va morir el 29 d'octubre de 1936 a conseqüència de les ferides rebudes per arma de foc i consta que fou enterrat en el cementeri de Montuïri. La inscripció es practica a instàncies de la seva esposa, Maria Suau Terrassa i s'aprovà pel jutge d'instrucció del partit en auto datat el 16 de desembre de 1940. Es presenten com a testimonis Antoni Puigserver Nicolau i Juan Puigserver Nicolau.¹⁰⁹

¹⁰⁸ AMC, Registres de defuncions, tom XXVII, foli 136.

¹⁰⁹ AMC, Registres de defuncions, tom XXVII, foli 128.

Joan Vidal Sansó. En el registre civil de Campos consta que Joan Vidal Sansó va morir a Montuïri a les 12 hores del dia 29 d'octubre de 1936 i va rebre sepultura en el cementiri municipal d'aquesta localitat. La defunció es registrà dia 11 de desembre de 1940 en virtut del "expediente instado por Juana Sansó Vidal aprobado por el Muy Ilustre Sr. Juez de Instrucción de este Partido en auto de fecha 4 del actual y orden interta de la misma fecha"¹¹⁰. En l'acte de defunció s'indica que es desconeix si atorgà testament i comparegueren com a testimonis Juan Puigserver Nicolau i Antonio Espino Blanquet.

b)Arxiu Municipal de Montuïri (AMM)

Entre el fons documental de l'Arxiu Municipal de Montuïri hi trobam informació relacionada amb el cementiri municipal de la localitat. A l'arxiu hi ha fotografies de les obres de remodelació inaugurades l'any 1932. Aquestes imatges representen una fons indispensable per conèixer l'aspecte que tenia el cementiri i el seu entorn en temps de la Segona República i durant la Guerra Civil espanyola. A més d'aquesta documentació, hi ha lligalls de les obres de manteniment, modificacions, projectes d'ampliació que ha sofert el cementiri al llarg dels anys.

-Fotografies del cementiri municipal de Montuïri (1932). Façana, edifici de serveis i jardins.

Fig. 4. Fotografia del cementiri municipal de Montuïri. A la dreta es pot observar la porta de la cotxera, on es trobaria localitzada la fossa comuna.

c)Infraestructura de dades espacials de les Illes Balears (www.ideib.cat)

¹¹⁰ AMC, Registre de defuncions, tom XXVII, foli 126.

Es tracta d'informació geogràfica necessària per a difondre i compartir la cartografia produïda i mantinguda en el Govern de les Illes Balears. Aquesta font informàtica ens ajuda a conèixer la cartografia aèria i el plànol toponímic del cementeri municipal de Montuïri.

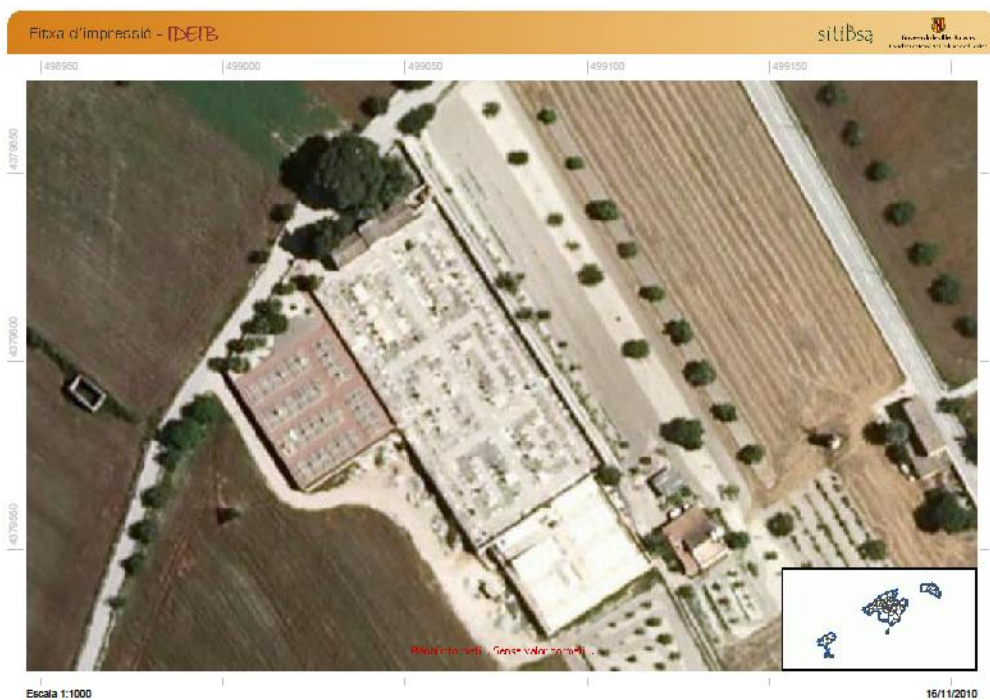

Fig. 5. Fotografia aèria de la configuració actual del cementiri municipal de Montuïri

Fig. 6. Plànol toponímic del cementeri municipal de Montuiri (Escala 2.500, x: 499386, y: 4379394. IBEID (50 metres)

d) Fotografia aèria vol americà (1965-57)

El 1956-57 les forces aèries d'EE.UU., juntament amb l'exèrcit de l'aire d'Espanya realitzaren un vol fotogràfic a la Península Ibèrica i també a les Balears, més conegut com a "vol americà". Es tracta d'una eina molt útil pels arqueòlegs i per tothom que faci feina en el món del patrimoni, per veure no només l'estat dels bens patrimonials fa 50 anys, sinó també per veure l'entorn d'aquests bens i el paisatge rural i costaner que els envoltava abans del gran desenvolupament turístic dels anys 60. Les fotografies aèries són a escala 1:33.000 en blanc i negre dels diferents territoris de l'Estat espanyol. Cada fulla inclou 4 o 5 bandes de 10 a 12 fotografies.

Com a exemple adjuntam una imatge (vegeu fig. 7) de gran utilitat que ens informa i ens mostra la fisonomia del cementiri municipal de Montuïri a la dècada dels anys 50-60. Aquesta fotografia ens permetrà identificar una sèrie de detalls de com era l'antic recinte i la zona on s'habilità la fossa comuna esmentada anteriorment.

- En blau: recinte cementiri (1932)
- En groc: nous pavellons cementiri (1932)
- En marró: espai entrada cementiri municipal
- En vermell: obres d'ampliació i millora executades des de la dècada dels anys 50 fins a l'actualitat.
- En verd: localització de la fossa comuna

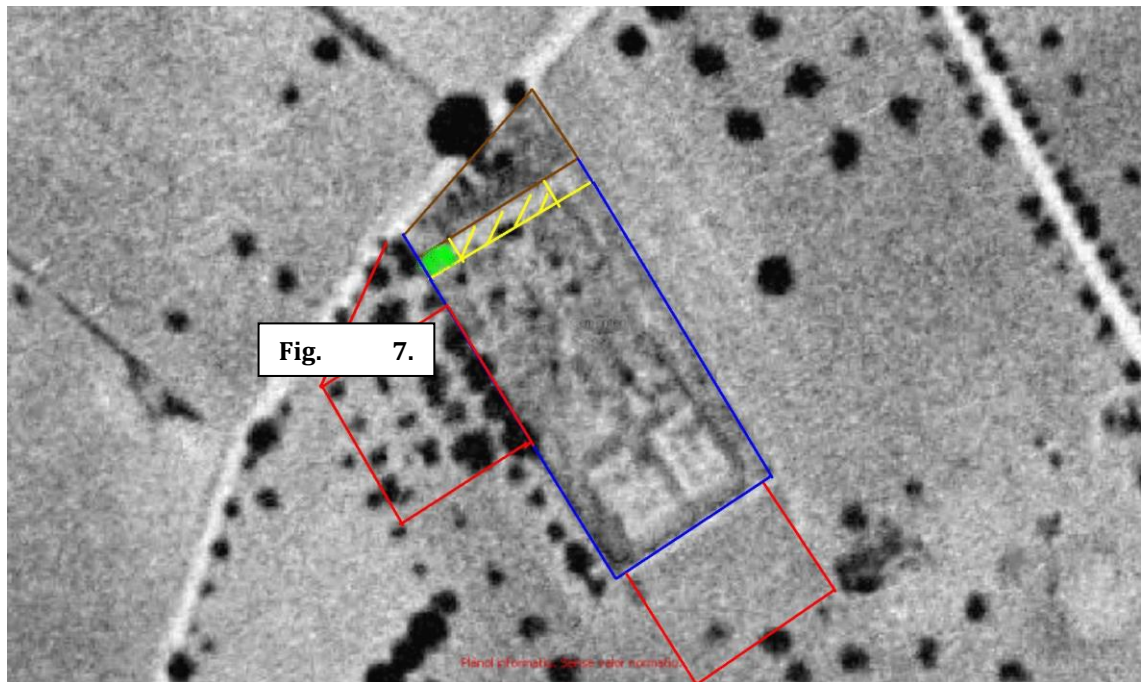

Fig. 7. Fotografia aèria del cementiri municipal de Montuïri (1956-57). Espai marcat en verd correspon a la situació de la fossa comuna

2·2·1-Existència de la fossa en el cementeri municipal de Montuïri

La primera notícia coneguda sobre la revolta fou l'arribada a Montuïri d'un camió carregat de falangistes armats el 19 de juliol de 1936. El dia següent, en un escrit el governador civil confiava la presidència de la Comissió Gestora a Pere Arbona Ginard.¹¹¹

El 23 de juliol els falangistes envaïren la Casa Consistorial. Això mateix feren en el local de la Societat Republicana, on hi havia coses que es podien considerar de valor aleshores. Al cap de poc dies fou anomenat comandant militar del poble el comandant retirat d'Infanteria Pere Sancho Sancho.

Després d'haver destruït les pertinències de "la Societat" va començar la repressió. Segons Capellà Fornés¹¹², quinze foren els montuïrers assassinats per motius polítics durant la segona meitat de l'any 1936. Alguns d'ells no residien al poble des de feia anys. Cap d'ells fou jutjat ni militarment ni civilment.¹¹³

Per altra banda, els falangistes del poble es mostraren molt actius en els actes repressius, fins i tot participant o col·laborant en els assassinats practicats vora el cementeri de Porreres. Respecte als assassinats, seguint el costum d'afusellar al mateix poble gent d'altres municipis, quatre veïns de Campos foren afusellats al cementeri municipal de Montuïri.

Un horabaixa del mes d'octubre de 1936, els veïns de Campos, Bartomeu Ballester Roig àlies *Catoi*, ferrer i militant del Partit Comunista d'Espanya (PCE); Jaume Puig Puigserver àlies *Bestard i Ratat*, pagès i militant d'Unió Obrera; Miquel Mascaró Ballester àlies *Paies*, mecànic i militant d'Unió Obrera i Joan Vidal Sansó àlies *Apagafocs*, xofer d'ofici, foren trets de la presó de les Escoles Velles de Campos. Poc després, foren transportats a l'Oratori de La Sant Creu de Porreres on havien de ser afusellats, però els falangistes de Campos optaren per traslladar-los al cementeri de Montuïri.

Els quatre campaners foren acusats de l'intent de crema de l'església Parroquial de Campos el mes de març de 1936. Aquest fou el pretext utilitzat per les noves autoritats per condemnar-los a mort. Moments després de l'arribada al cementeri foren executats per falangistes de Campos i de Montuïri. Els seus cossos foren dipositats a una fossa o vàries fosses comunes del cementeri municipal de Montuïri, de la qual es sol·licita la seva localització i ubicació.

¹¹¹ MAS i MIRALLES, Guillem i MATEU SOCIAS, Antoni (2001): *La guerra civil a Montuïri. L'esclafit de la crispació*, Palma: Documenta Balear, 73.

¹¹² CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç (1989): *Diccionari Vermell*, Palma: Editorial Moll.

¹¹³ MAS i MIRALLES, Guillem i MATEU SOCIAS, Antoni (2001): *La guerra civil a Montuïri. L'esclafit de la crispació*, Palma: Documenta Balear, 88-91.

2·2·2-Motius: víctimes relacionades amb les tretes de les presons municipals en el transcurs de la Guerra Civil a Mallorca (1936-1939).

2·2·3-Datació: octubre de 1936.

2·3)Intervencions fetes entorn de la fossa.

2·3·1-El Cementiri Municipal de Montuïri

Com ja hem esmentat, el cementiri municipal de Montuïri és de propietat municipal. A hores d'ara segueix obert i s'utilitza per la funció pel qual es va construir. L'accés al recinte roman obert al llarg de tot l'any, exceptuant les hores de nit. És important afegir que el recinte i els seus exteriors han sofert transformacions des de les primeres dècades del segle XX fins a l'actualitat, algunes han pogut afectar a la zona on s'ubica la fossa/es comunes que es va utilitzar durant la Guerra Civil espanyola. Per tant, adjuntam un treball de compilació realitzat en base a la consulta dels plànols i projectes de remodelació dels anys 1887, 1904, 1905, 1931 i 2000 conservats a l'Arxiu Municipal d'aquesta localitat.

2·3·2-Tipus d'intervencions.

a)Antecedents

El recinte més antic de l'actual cementiri municipal de Montuïri data de 1823, moment en què s'instava als Ajuntaments a abandonar el costum d'enterrar els difunts a les parròquies.

En virtut de la Reial Cèdula del 3 d'abril de 1787 dictada pel rei Carles III es mana abandonar aquesta pràctica. S'hi al·legaven mesures higièniques per a recolzar aquesta disposició.

El 1806, l'Intendent de Mallorca va rebre l'ordre del Govern. Fou el 1823 quan es féu ús del cementiri rural de Montuïri situat vora uns terrenys nomenats Na Campana, entre la caseta d'en Ballester i la caseta d'en Ferrando.

Segons testimonis orals, la ossera de l'antic cementiri està fora del recinte, a la zona on fa poc temps es feren les darreres obres d'ampliació del cementiri. Les restes que hi havia al seu interior han estat dipositades en dues tombes del recinte antic, propietat de la parròquia i una altra per determinar.¹¹⁴

b)Projecte de millora i ampliació del cementiri municipal de Montuïri a partir dels projectes de 1887, 1904 i 1905

El 12 d'agost de 1905, l'arquitecte de la Diputació Provincial Joan Guasp Vicens va signar la memòria descriptiva del projecte d'ampliació i millora del cementiri municipal de Montuïri. És un projecte que s'inicià l'any 1887.

Amb aquest projecte, s'havien de dur a terme les obres de tancament del recinte i la construcció de 80 tombes subterrànies (de 2 metres de profunditat). Aquestes obres no es van executar en la seva totalitat. Es construïren una sèrie

¹¹⁴ Testimoni de Gabriel Miralles.

de tombes i un petit edifici que estava situat on actualment es troba l'edifici de serveis i s'utilitzà com a dipòsit de cadàvers.

El mes de juliol de 1931, el projecte es tornar a reobrir. L'Ajuntament de Montuïri presidit per Joan Mas Verd ordenà l'execució del projecte, afegint una sèrie de millores. El recinte del cementiri tenia una superfície total de 4.137 metres quadrats i tenia una forma trapezoïdal.

b)Projecte d'obres de millora i ampliació del cementiri municipal de Montuïri (1931-1932)

El projecte fou elaborat per l'arquitecte de la Diputació Provincial Josep Alomar. L'obra contemplava la millora dels accessos i de les instal·lacions del cementiri públic. Les obres foren realitzades durant la batlia de Joan Mas Verd (abril de 1931-juliol de 1936) i es feren en molt poc temps, ja que començaren la segona meitat de 1931 i foren rebudes per l'Ajuntament el 8 de juliol de 1932¹¹⁵.

Amb la remodelació de 1931 es realitzaren unes obres d'ampliació de la zona d'enterrament i es construïren dos edificis (avantsala del cementiri pròpiament dit, vegeu fig. 8). Els edificis esmentats són una sala d'autòpsies i el dipòsit de cadàvers (a l'esquerra segons s'entra) i una sala de vetllar i el garatge on es guarda el carro dels difunts (a la dreta) que inicialment havia de ser la vivenda de l'encarregat del cementiri. A més, el projecte contemplava la construcció d'una capella i dues zones de 325 metres quadrats cada una d'elles destinades a fosses comunes, que es situarien a la part posterior de l'entrada principal del recinte (vegeu fig. 8, zona en vermell). Aquest fase fou suprimida del projecte segons l'acord pres pel Consistori municipal el dia 8 de febrer de 1935. Anys després, la zona fou utilitzada per a la construcció d'un nou espai d'inhumacions.

Pel que fa a la millora de la zona d'accessos, es va construir una paret de tancament amb tres portes d'entrada (vegeu fig. 9). La reixa central i la situada a l'esquerra s'utilitzarien com a porta d'entrada a l'edifici de serveis i a la zona enjardinada, mentre que l'accés que es va construir a la dreta s'utilitzaria com a entrada del cementiri de dissidents (vegeu fig. 8, espai de color groc). Aquesta zona es on es van trobar les restes òssies.

Com ja hem esmentat, a l'arxiu de Montuïri hi ha fotografies d'aquesta remodelació i, en general, sobre l'aspecte que tenia el cementiri en temps de la Segona República i del franquisme¹¹⁶.

¹¹⁵ AMM, Llibre d'actes (1931-1933), capsa 84. Citat a MAS i MIRALLES, Guillem i MATEU SOCIAS, Antoni (2001): *La guerra civil a Montuïri. L'esclafit de la crispació*, Palma: Documenta Balear, 52.

¹¹⁶ Testimoni de Gabriel Miralles.

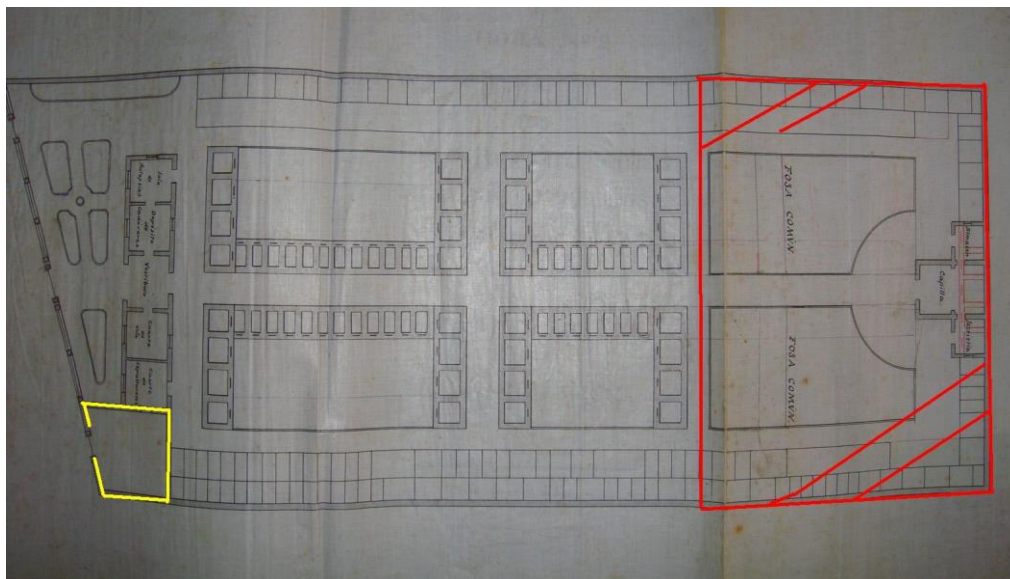

Fig. 8. Projecte de millora i ampliació del cementeri municipal de Montuïri (1931-1932). Quadre en vermell: obres que no s'executaren. En groc: cementeri de dissidents.

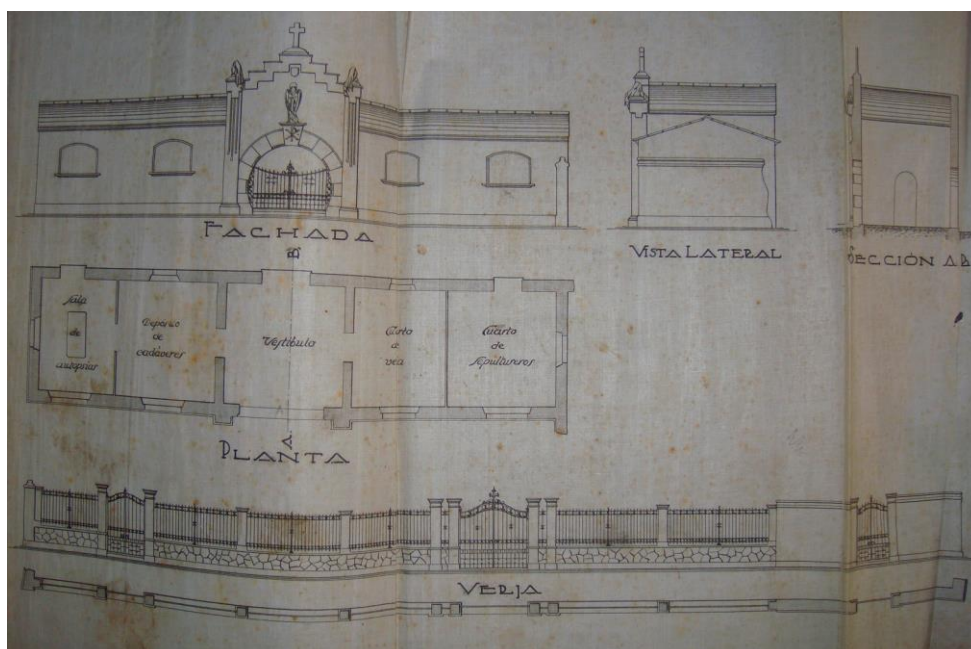

Fig. 9. Plànols de la façana principal, planta edifici de serveis i tancat del recinte del cementeri municipal de Montuïri (1931-1932).

Fig. 10. Edifici de serveis i part del tancat (a la dreta) del recinte del cementeri municipal de Montuïri (1931-1932).

c)Altres projectes d'ampliació del cementeri municipal de Montuïri

L'any 1945, l'Ajuntament de Montuïri va projectar una nova ampliació del recinte del cementeri municipal (vegeu fig. 11). Aquest projecte preveia una nova àrea destinada a inhumacions. La nova zona s'ubicaria a la part posterior del primer recinte, on es va projectar l'any 1931, la capella i la zona de fosses comunes. El projecte fou realitzat per l'arquitecte Josep Alomar.

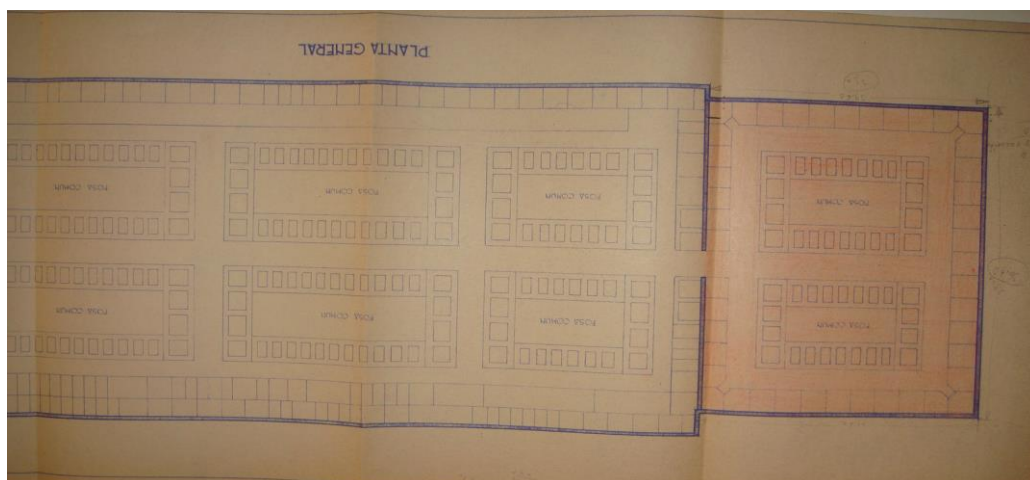

Fig. 11. Plànol d'ampliació, segons el projecte de 1945 del cementeri municipal de Montuïri

Les obres projectades foren executades els anys 70 en base als plànols d'ampliació de l'arquitecte Rafel Pomar Pomar. És important afegir que fa uns anys la zona va quedar totalment inundada. Davant aquest fet, fou necessari remodelar l'espai d'inhumacions (vegeu fig.12).

Fig. 12. Portal d'entrada de l'ampliació projectada l'any 1945 i executada a partir dels anys 70 segons el projecte de l'arquitecte, Rafel Pomar Pomar. A la imatge es pot veure la paret de tancament de l'antic recinte del cementiri municipal de Montuïri

Hem d'esmentar que cap de les obres d'ampliació i millora de la zona de serveis, accessos, etc del cementiri municipal de Montuïri afectaren ni a l'espai ni al contingut de la fossa comuna de la qual es sol·licita la investigació.

Altres intervencions que s'han executat posteriorment si que han pogut afectar el contingut i la zona de la fossa comuna. Ens referim a l'execució de la darrera fase d'ampliació del cementiri municipal de Montuïri.

d)Darrera ampliació i millora del cementiri municipal de Montuïri

Fa uns anys l'Ajuntament de Montuïri va projectar una nova ampliació del cementiri municipal. Per aquest motiu, es van condicionar uns terrenys annexos situats a la part sud est del primer recinte del cementiri municipal (vegeu fig. 13).

Fig. 13. Darrera ampliació del cementeri municipal de Montuiri

A més de l'ampliació, es va projectar l'obertura de dos nous accessos. El primer comunicaria el recinte antic i la nova zona d'enterrament (vegeu fig. 14).

Fig. 14. Portal d'accés entre l'antic recinte i darrera ampliació del cementeri municipal de Montuiri

Mentre que el segon accés –obertura d'un portal d'uns 4 metres d'amplada- comportaria l'enderrocament d'una part de la paret de tancament del recinte antic, on antigament es situava el cementeri de dissidents (vegeu fig. 15). Aquest fet podria haver alterat el contingut de la zona d'enterrament anomenat cementeri de dissidents i que molt probablement fou utilitzada per inhumar els cossos dels quatre veïns de Campos assassinats el mes d'octubre de 1936.

Fig. 15. Zona enderrocada, on antigament hi havia la paret de tancament del recinte del cementeri de dissidents. Al fons de la imatge, darrera ampliació del cementeri.

A més de la construcció de la nova zona d'enterrament i nous accessos, el projecte de millora preveia la instal·lació d'una fossa sèptica per als serveis sanitaris instal·lats en el recinte capella/garatge del cementeri municipal de Montuïri. La intervenció es va realitzar fa uns 8 o 10 anys. El responsable del projecte fou l'Ajuntament de Montuïri.

Durant l'execució del projecte es va excavar un clot per col·locar el dipòsit de fibra de vidre que albergaria la fossa sèptica, i ho van fer a l'espai que hi ha davant la porta del garatge del carro dels difunts (vegeu fig. 16 en vermell). Aquest sector estava delimitat per una paret que tancava el recinte (vegeu fig. 16, color marró), amb un traçat paral·lel al de la porta, i que temps després es va enderrocar. L'espai, per tant, era molt reduït, i estava delimitat per parets. Segons la memòria descriptiva del projecte de 1931, aquesta zona era destinada a cementeri de dissidents (vegeu fig. 17, en vermell).

Fig. 16. Zona que es va excavar per ubicar el dipòsit de fibra de la fossa sèptica, on varen aparèixer les restes òssies. Extrem més proper a la porta del garatge.

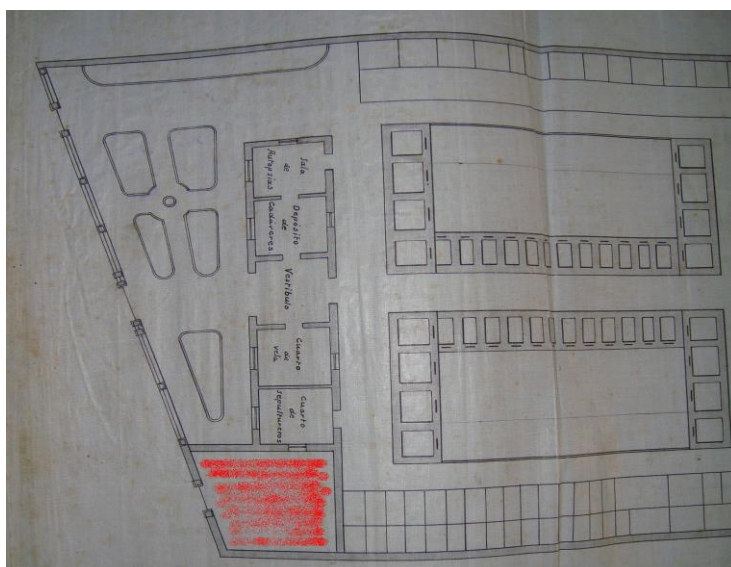

Fig. 17. Cementeri de dissidents segons el projecte de 1931. Zona que es va excavar per ubicar el dipòsit de fibra de la fossa sèptica, on varen aparèixer les restes òssies.

El dipòsit mesurava uns 4 x 2 metres en planta i té uns 1,5/2 metres de profunditat. El centre del mateix, en sentit longitudinal, està marcat per tres arquetes. La del centre és l'única que té tapadora metàl·lica, substituïda feia un temps que no va poder determinar per l'original, que era de ciment. Tota la superfície que ocupa la fossa sèptica es va tapar amb formigó, d'un pam d'espessor.

Les arquetes amb tapa de ciment tenen moltes esquerdes. És probable que si s'intenten obrir (para això tenen una petita perforació rectangular, per introduir un ganxo) s'acabin de trencar.

Hi ha una arqueta petita al costat de la cotxeria que podria ser també de la fossa sèptica, en tal cas, connectaria amb les tres grans del dipòsit. Caldria esbrinar quins són les connexions entre elles i també, a partir d'elles, el perímetre exacte del dipòsit.

A la zona que dóna accés al recinte del cementiri, on originalment també hi havia una paret, hi ha una aixeta que es va instal·lar amb posterioritat a la instal·lació de la fossa sèptica. Així doncs, quan es va cavar el clot, els dos trams oberts estaven tancats per parets, tal com era el recinte en els anys 30.

2.3.3-Resultats de la intervenció.

Durant l'excavació del clot, i més o menys a la base del mateix (a 1,5/2 metres) van aparèixer restes humanes, identificades com a tals per tractar-se d'ossos llargs, de les cames, i "ben col·locats" (en posició anatòmica). Van ser "apartats" perquè interferien en el perímetre del clot necessari per instal·lar el dipòsit.

El testimoni de la troballa no recorda si hi havia ossos superposats o si es tractava d'una sola capa, encara que va tenir la sensació de que eren de més d'una persona. Com que estaven en el recinte d'un cementiri, pensaren que hi podia haver restes d'ossos del buidatge de tombes, i no van fer molt cas. No obstant això, confirma que les restes que van veure no estaven regirades, ni remogudes, sinó que donaven tota la sensació de correspondre a persones enterrades.

Sobre el lloc exacte on van aparèixer els ossos humans no va poder precisar si es tractava de l'extrem més proper a la porta del garatge o, per contra, el més allunyat, que és el més proper a la paret original que tancava el recinte. En principi es decantà més per aquest últim lloc, encara que no està segur, i tampoc pot assegurar si els ossos que va veure van sortir en un únic lloc o en varis.

La terra que van cavar era blanca, amb les arrels "noves" que se solen trobar quan es cava un clot, i contrastava amb els ossos, que tenien un to taronja-marró clar.

2.3.4-Fossa amb una intervenció de sondatges visuals. Treball realitzat per les següents persones:

- Dra. Beatriz Palomar Puebla, *University of Reading-Museu Arqueològic de Son Fornés*
- Dra. Cristina Rihuete Herrada, *Universitat Autònoma de Barcelona-Museu Arqueològic de Son Fornés.*

a) Hipòtesi de localització a partir del treball de compilació realitzat per l'associació Memòria de Mallorca i fonamentat amb l'anàlisi de l'informe de la Dra. Cristina Rihuete Herrada:

- plànols i projectes de remodelació del cementiri conservats a l'Arxiu Municipal de Montuïri: anys 1887, 1900, 1904, 1905, 1931 i 1945.
- fotografia aèria del cementiri de l'any 1956-1957.
- ortofotografies del cementiri del SIGPAC (*Sistema de Identificación de Parcelas Agrícolas*; ortofotos entre 499100/499200 i 4379900/4379800).
- testimonis orals.

b) Característiques de la fossa a partir de les dades reunides:

- estimació del número de persones inhumades a partir de les denúncies de familiars desapareguts, registres de defuncions i testimonis de desaparicions a partir del mateix dia de l'excarcelació: 4 individus.
- testimonis orals sobre el tractament dels cadàvers: absència de taüt, no es precisa si els cossos estaven despullats. Tampoc van veure restes de vestimenta, ni calçat, ni cap altre objecte.
- recerca de documents administratius sobre l'adquisició de materials (p.e. calç) necessaris per al manteniment de fosses obertes: resultats negatius.

c) Lloc seleccionat com a ubicació més probable de la fossa o una de les fosses:

Sobre el lloc exacte on van aparèixer els ossos humans no podem precisar si es tractava de l'extrem més proper a la porta del garatge (vegeu fig. 16) o, per contra, el més allunyat (vegeu fig. 18), que és el més proper a la paret original que tancava el recinte del cementeri de dissidents. En principi ens decantaríem més per aquest últim lloc, encara que no ho sabem segur, i tampoc podem assegurar si els ossos que va veure el testimoni van sortir d'un únic lloc o de varis.

Fig. 18. Composició fotogràfica de la zona que es va excavar per ubicar el dipòsit de fibra de la fossa sèptica. A l'extrem més proper a la paret original que tancava el recinte sembla varen aparèixer les restes òssies. A la imatge, podem observar les dues branques de paret que conformaven l'antic recinte.

És necessari afegir que durant la intervenció de la instal·lació de la fossa sèptica, es va remenar pràcticament tot l'espai hàbil del lloc on podia estar la possible fossa, de manera que si encara romanen restes estaran molt afectades i/o descontextualitzades.

Respecte a la localització de la fossa, s'ha d'esmentar que les informacions aportades pels familiars de les persones assassinades són totalment contradictoris amb els aportats pel testimoni anterior.

Bartomeu Ballester Monserrat (fill de Bartomeu Ballester Roig) i Maria Puig Puigserver (filla de Jaume Puig Puigserver) asseguren que dies després dels assassinats, els seus familiars varen visitar el cementeri de Montuïri amb la intenció de localitzar els seus cossos. Ambdós testimonis asseguren que s'observaren indicis d'enterraments a un lloc diferent.

Segons aquesta informació, la ubicació més probable de la fossa (vegeu fig. 19) és la part esquerra de la zona enjardinada que es troba a l'entrada principal del recinte, entre el coll de la cisterna i la paret que delimita el recinte del cementeri.

Fig. 19. Zona ubicació de la fossa comuna segons els testimonis orals de Bartomeu Ballester Monserrat i Maria Puig Puigserver

És una hipòtesi que no podem deixar de mencionar ja que existeix la possibilitat de la utilització de més d'una fossa per la inhumació dels cadàvers de Joan Puig Puigserver, Bartomeu Ballester Roig, Joan Vidal Sansó i Miquel Mascaró Ballester. Al mateix temps, hem d'afegir que cal la possibilitat que les restes trobades fa uns anys a l'espai anomenat cementeri de dissidents no siguin restes relacionades amb la Guerra Civil sinó que corresponguin a èpoques anteriors.

3)Dades de les persones desaparegudes que hi ha dins la fossa comuna del cementeri municipal de Montuïri.

3.2)Nombre de víctimes i grau de certesa.

El nombre de víctimes de la fossa/fosses del cementeri Municipal de Montuïri són quatre. Bartomeu Ballester Roig, Jaume Puig Puigserver, Miquel Mascaró Ballester i Joan Vidal Sansó.

3.3)Determinar desconeguts i coneguts.

Totes les víctimes de la fossa del cementeri municipal de Montuïri són conegudes.

3.4)Fitxa personal de les víctimes.

- Nom i llinatges:
- Data de naixement.
- Data de la mort.
- Familiars: en aquell moment i en l'actualitat.
- Professió.
- Lloc de residència.
- Circumstàncies de la desaparició.
- Circumstàncies de la mort.

3.4.1) Dades de les víctimes.

Bartomeu Ballester Roig àlies *Catoi*. Va néixer a Campos l'any 1905. Exercia de ferrer-mecànic. Formava part d'una de les nissagues més prestigioses en l'ofici esmentat de tota la comarca. Vivia en el carrer del *Recreo*, -després Joan Ballester F.E.-. Estava casat amb Sebastiana Monserrat Mas. Tenien dos fills: Bartomeu i Petra Ballester Monserrat, de 3 i un any respectivament¹¹⁷.

Els Ballester eren menestrals que havien prosperat. Bartomeu Ballester Roig tenia un cotxe marca David, tocava amb una orquestrina de jazz i tenia inquietuds polítiques esquerranes.

Quan va esclatar la Guerra Civil, fou detingut i tancat a l'Escola Vella de Campos. Dia 29 d'octubre de 1936 fou tret i traslladat al cementiri de Montuïri, amb tres companers més i on fou assassinat.

¹¹⁷ AMC, Padró de 1936, est. 5.

A part d'això que hem dit podem afegir que també empresonaren el seu pare, Joan Montserrat Oliver i assassinaren un dels empleats de la seva ferreria Miquel Moll Mas àlies *Capgròs*, el dirigent esquerrà més significat del municipi de campos. El taller dels *Catois* era dels més mecanitzat de la comarca. Va ser incautat i subhastat quedant el solar en mans d'un prestamista del poble i la maquinària en mans de l'exèrcit. Un germà de l'assassinat, Benet Ballester Roig, s'entregà voluntari a la *División Azul* probablement per salvar la pell del seu pare i la seva pròpia.

Miquel Mascaró Ballester àlies *Paies*. Fill d'Andreu Mascaró i Margalida Ballester. Estava casat amb Francisca Lladó Frutos. Tenien dos fills, Andreu i Margalida. Pertanyia a Unió Obrera de Campos. Treballava de jornal·ler.

A finals del mes d'octubre de 1936 fou detingut i tancat a la presó de les Escolles Velles de Campos. Només va estar tancat un dia i la seva dona li duia el dinar i el sopar. L'endemà ja no el va trobar. Va ser traslladat amb un cotxe al cementiri de Montuïri, juntament amb Bartomeu Ballester Roig *Catoi*, Joan Vidal Sansó *Apagafocs* i Jaume Puig Puigserver *Bestard*, on fore assassinats.

L'any 1975, el seu fill Andreu acudí a l'Ajuntament de Campos on sembla treballava d'administratiu un dels botxins del seu pare. Li demanà que li expedís un certificat de defunció. En el Registre Civil de Campos consta la seva defunció el 21 de gener de 1941 i s'indica que s'obria un expedient. En aquest, la data i lloc de defunció són el 30 d'octubre de 1936 a Montuïri. La causa són ferides rebudes per arma de foc.¹¹⁸

Unes informacions indiquen que "Miquel Mascaró Ballester tenia idees polítiques. El seu fill ens va mostrar els cupons de les quotes que pagava a Unió Obrera així com un mocador i un moneder que recuperà de quan se'n dugueren el seu pare a matar. Dels doblers que duia deien que els assassins anaren a sopar. En aquesta entrevista en la qual hi va estar present la vídua de Miquel Mascaró Francisca Lladó Frutos (e.p.d.), tan ella com el seu fill, ens van dir que un dels motius pels quals el detingueren va ser el de relacionar-lo amb l'intent de crema de l'església Parroquial de Campos la nit del 23 al 24 de març de 1936."¹¹⁹

Jaume Puig Puigserver àlies *Bestard i Retat*. Fill de Jaume Puig i Gabriela Puigserver. Vivia al carrer Alba, número 6. Estava casat amb Maria Suau Terrassa. Tenien dos fills, Jaume i Maria. Feia de foraviler i treia cantons de pedra a La Colònia de san Jordi. Pertanyia a Unió Obrera de Campos.

En el llibre de defuncions del Registre Civil de Campos podem llegir que "el 20 de desembre de 1940 s'inscriu la defunció de Jaume Puig Puigserver, fill de Jaume i Gabriela. En aquest document s'indica que va morir el 29 d'octubre de 1936 a conseqüència de les ferides rebudes per arma de foc segons resulta de l'expedient instruït. Consta que està enterrat en el cementiri de Montuïri. La inscripció es practicada a instàncies de la seva esposa, Maria Suau Terrassa i s'aprovà pel jutge d'instrucció del partit en auto datat el 16 de desembre de

¹¹⁸ AMC, Registres de defuncions, tom XXVII, foli 136.

¹¹⁹ Informació facilitada per Montserrat Alcaraz Vich.

1940. Es presenten com a testimonis Antoni Puigserver Nicolau i Juan Puigserver Nicolau.¹²⁰

Segons testimonis orals “Jaume Puig anava a cobrar els tiquets dels socialistes com a feina extra els dissabtes, però el seu assassinat respondria més a disputes sobre finques. L'anaren a cercar a s'Hort de Can Bestard en el camí del Palmer i va estar detingut tres dies a les Escoles Velles d'on el se'n dugueren a Montuïri. A la mateixa treta hi havia de Joan Vidal Vidal, Bartomeu Ballester Roig i Miquel Mascaró Ballester. A més indica que en el moment de ser enterrats els campaners que se'n dugueren a Montuïri encara eren vius. La seva esposa (Maria Suau Terrassa) va morir als 47 anys "trastornada" per la pèrdua del seu home.”¹²¹

L'afusellaren a Montuïri la nit del 29 al 30 d'octubre de 1936. Sembla que va ser torturat i que els seus botxins anaren a sopar després d'assassinar-lo a ell i els altres tres campaners.

Joan Vidal Sansó àlies *Apagafocs*. Era fadrí, vivia al carrer de Santanyi número 53 de Campos juntament amb el seu padastre Francesc Puigserver Burguera i la seva mare Joana Sansó Vidal. A més tenia dos germans, un nin i una nina, del segon matrimoni de la seva mare. Treballava de xofer.

Joan Vidal Sansó menava un camió a *Can Forà*, una agència de transports i mercaderies del municipi de Campos. Aquesta empresa es dedicava a mercadejar amb bestiar, posteriorment es dedicà a la comercialització d'oli, a més de tenir la primera representació d'Uralita. Hi va treballar dotze anys.

Quan va esclatar la guerra l'acusaren d'haver intentat calar foc l'església Parroquial de Campos. Va estar tancat dos mesos i mig a l'Escola Vella. Un dia que li dugueren menjar no hi va ser i un falangista des del portal digué als familiars que se'n duguessin el llit que hi tenia a l'edifici. Els familiars del desaparegut es dirigiren tot d'una a Ciutat, anaren a la presó de Can Mir, cementiri de Palma, però no aclariren res, a part de la imatge infernal dels cadàvers que hi havia a la morgue palmesana. Al capvespre visitaren els cementeris de Porreres i Montuïri, a veure si el trobarien.

En el registre civil de Campos consta que Joan Vidal Sansó va morir a Montuïri a les 12 hores i va rebre sepultura en el cementiri municipal d'aquesta localitat. Es registrà la seva defunció dia 11 de desembre de 1940 en virtut del "expediente instado por Juana Sansó Vidal aprobado por el Muy Ilustre Sr. Juez de Instrucción de este Partido en auto de fecha 4 del actual y orden interta de la misma fecha"¹²². En l'acte de defunció s'indica que es desconeix si atorgà testament i comparegueren com a testimonis Juan Puigserver Nicolau i Antonio Espino Blanquet.

¹²⁰ AMC, Registres de defuncions, tom XXVII, foli 128.

¹²¹ Testimoni oral de Maria Puig Puigserver. Informació facilitada per Montserrat Alcaraz Vich.

¹²² AMC, Registre de defuncions, tom XXVII, foli 126.

Segons un testimoni “Joan Vidal Sansó era un jove molt ben vist, rialler i apreciat a Campos. Havia comprat solars per la banda de les escoles, era emprenedor com demostra el fet de menar camió. El testimoni no remarca que tingués idees polítiques. Indica la sospita de la seva implicació en l'intent de calar foc l'església Parroquial de Campos. Sembla que s'hauria trobat una llauna de benzina dins el seu camió que hauria estat emprat per anar comprar el combustible a Palma i no aixecar sospites. També informa que era un jove envejat per la seva capacitat de feina i que el seu assassinat respon més a aquest factor que a d'altres de caire polític.”¹²³

L'afusellaren a Montuïri la nit del 29 al 30 d'octubre de 1936. Sembla que va ser torturat i que els seus botxins anaren a sopar després d'assassinar-lo a ell i els altres tres campaners.

¹²³ Testimoni oral d'Antònia Planisi Vidal (Campos, 10 de gener de 2009). Informació facilitada per Montserrat Alcaraz Vich.

4)Entitat que proporciona informació sobre la fossa.

Memòria de Mallorca. Associació constituïda a Palma a l'ampar de l'article 22 de la Constitució, que ha de regular les seves activitats d'acord amb la Llei 1/2002, del 22 de març, i els seus estatuts.

5)Fonts d'informació:

5.1)Arxius

Arxiu Municipal de Campos (AMC):

-Padró corresponent a l'any 1936 (est. 5)

-Llibres Registre de defuncions (tom XXVII i XXVIII).

Arxiu Municipal de Montuïri (AMM):

-Llibres d'actes 1931-1933, Reforma cementeri, capsa 84.

-Projectes d'ampliació i millora del cementeri municipal corresponents als anys 1887, 1905, 1909, 1932 i , capsa 401.

Arxiu del Regne de Mallorca (ARM):

-Negociat 3r d'Ordre Públic del Govern Civil de les Balears, registre de sortides (juliol 1936- abril 1937).

Arxiu Presó Provincial de Palma (APrP):

-Expedients presoners

Infraestructura de dades espacials de les Illes Balears (IBEIB):

Fotografies aèria vol americà (1965-57).

5.2)Testimonis orals.

Bartomeu Ballester Montserrat

Margalida Garau

Andreu Mascaró Lladó

Francisca Lladó Frutos

Nicolau Pizà

Antònia Planisi Vidal

Maria Puig Puiserver

Antoni Ribas Moll

Una persona que vol mantenir el seu anonimat

5.3) Bibliografia.

ALCARAZ VICH, Montserrat: *República i Guerra Civil a Campos* (treball inèdit).

BUAZÀ ADROVER, Cosme (1940): *Notas históricas de Montuïri... de mi archivo* (inèdit).

CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç (1989): *Diccionari Vermell*, Palma: Editorial Moll.

CAPELLÀ FORNÉS, Margalida (2004). *Memòria del 36 (Catalina Moyà Moll)*, suplement *El Dominical, Última Hora*, 19 de desembre de 2004.

CAPELLÀ FORNÉS, Margalida (2004a) *Memòria del 36 (entrevista a Joan Monserrat Mascaró)*, suplement *El Dominical, Última Hora*, 19 de desembre de 2004.

GARÍ SALLERAS, Bartomeu (2005) "Noves aportacions sobre els desconeguts i desapareguts del Pla de Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)", *Actes de les I Jornades d'Estudis Locals de Porreres*, Porreres, 125-145.

MAS MIRALLES, Guillem (1985): *Història del Grup Escolar d'EGB de Montuïri*. Separata del Cinquantenari del Col·legi Públic Joan Mas i Verd. Montuïri: Ajuntament de Montuïri.

MAS MIRALLES, Guillem i MATEU SOCIAS, Antoni (2001): *La guerra civil a Montuïri. L'esclafit de la crispació*, Palma: Documenta Balear.

QUETGLAS, Damià (1986). "Montuïri: La Inquisició que tornà amb camisa blava", *Memòria Civil, Mallorca en Guerra (1936-1939)*, suplement del diari *Baleares*, núm. 13.

QUETGLAS, Damià (1986a). "Campos: quan la vara estava corcada", *Memòria Civil, Mallorca en Guerra (1936-1939)*, suplement del diari *Baleares*, núm. 52.

ZAYAS Y BOBADILLA, Alfonso de (1955): *Historia de la Vieja Guardia de Baleares*. Palma: Impremta Sáez.

5.4) Hemeroteca.

"Memòria i Oblit d'una guerra", Cinètica Produccions. Sèrie emesa a la Televisió de Mallorca

- "Campos, penediment i perdó", capítol núm. 26.
- "Montuïri, les escoles progressistes" capítol núm. 17.

5·3) Investigacions d'institucions, particulars, historiadors, etc.

RIHUETE ESTRADA, Cristina (2008): *Memòria dels sondatges de la fossa Cementeri Municipal de Montuïri (26 de gener de 2008)*. Associació per la Recuperació de la Memòria Històrica de Mallorca